

ФІНАНСОВА АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Остапенко В.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

Розглянуто види та параметри автономії закладів вищої освіти (ЗВО) та показники для оцінки фінансової автономії, яка запропонована Європейською асоціацією університетів. Відокремлено схеми фінансування вищої освіти, які відрізняються ступенем покриття державою вартості навчання у ЗВО, механізмом відбору потенційних студентів, рівнем самостійності ЗВО у визначенні ціни навчання, включенням до системи державного фінансування приватних ЗВО та за іншими факторами. Визначено структуру та особливості фінансування ЗВО відповідно до законодавства України та проблеми підтримки фінансової незалежності для українських ЗВО.

Ключові слова: вища освіта, фінансова автономія, заклади вищої освіти, фінансування, плата за навчання, витрати, прибуток, модель.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в національних пріоритетах суспільного розвитку, перехід до економіки знань і входження України до європейського освітнього простору, призвели до зростання значущості вищої освіти, ускладнення умов функціонування закладів вищої. Сфера освіти є найбільш динамічною складовою, що обумовлено як зростаючим інтересом населення до вищої освіти, підвищенням її престижності, так і зростаючим попитом на висококваліфікованих фахівців, внаслідок розвитку ринкових відносин. З транслятора знань і генератора специфічних навичок і умінь вона перетворюється на безпосереднього виробника знань і активного учасника процесу їх трансформації у нові продукти, технології та послуги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти взаємодії бізнесу, науки й освіти в умовах глобальної інтеграції розглянуто в працях українських учених, зокрема Ю. Бажала, В. Геєця, О. Кондрашової, О. Маслак, Л. Федулової, а також у публікаціях зарубіжних науковців, зокрема Дж. Болдвіна, П. Ганела, М. Портер та інших.

Мета дослідження – визначити сутність та особливості фінансової автономії закладів вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Багато урядів, університетський сектор і Європейська Комісія визнали, що зростаюча автономія університетів є важливим кроком у напрямку модернізації вищої освіти в 21 столітті. Вагомим кроком для повноцінного функціонування вищих навчальних закладів є надання їм автономії, що забезпечуватиме постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень до нових потреб суспільства та народного господарства. Лісабонською декларацією 2007 р. визначено види автономії закладу вищої освіти (рис. 1).

Розширення фінансової автономії університетів свідчить про зміну механізму взаємодії держави з ЗВО і набуває особливої актуальності в умовах, коли більшість європейських країн визнали вищу освіту

однією з найдорожчих соціальних послуг, а темпи зростання загальних витрат на освіту набагато перевищили темпи зростання державних доходів. Відбувається поступове перетворення університетів на економічно самостійні структури, які управляються як великі корпорації і відповідають за результати своєї фінансової діяльності перед державою.

Для оцінки фінансової автономії Європейська асоціація університетів [1] аналізує такі показники, як тривалість циклу державного фінансування; тип державного фінансування; можливість залучати зовнішні кошти на умовах повернення, отримувати і розподіляти прибуток та мати у власності будівлі; вартість навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра та магістра, в аспірантурі та докторантурі для студентів із країн ЄС; вартість навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра та магістра, в аспірантурі та докторантурі для іноземних студентів.

Автономізація ЗВО не означає їх повну незалежність від держави: у більшості країн ОЕСР держави фінансують до 70% усіх обсягів бюджетів університетів, що є основним важелем впливу держави на процеси перетворень в університетах та основним інструментом досягнення позитивних результатів в освітній сфері. При цьому схеми фінансування вищої освіти відрізняються ступенем покриття державою вартості навчання у ЗВО, механізмом відбору потенційних студентів, рівнем самостійності ЗВО у визначенні ціни навчання, включенням до системи державного фінансування приватних ЗВО та за іншими факторами (табл. 1).

Законом України «Про вищу освіту» [2] передбачається фінансування державних ЗВО (ст. 71):

1) за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів;

2) за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та

Рис. 1. Види та параметри автономії закладів вищої освіти

ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень.

Законом України «Про вищу освіту» (ст. 73) передбачено надання ВНЗ платних послуг у сфері вищої освіти фізичним та юридичним особам за умови забезпечення належного рівня освітніх послуг як основного статутного виду діяльності. Держава контролює таку діяльність ЗВО: встановлює перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними вищими навчальними закладами, та порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти. Однак це не розв'язує всіх фінансових проблем ЗВО і не робить їх автономними.

Витрати державних і комунальних ЗВО, понесені у зв'язку із забезпеченням правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності, майнові права на які набуті в установленому законом порядку, здійснюються за рахунок власних надходжень ЗВО. Способи, умови та порядок здійснення відповідних майнових прав інтелектуальної власності має визначати договір про створення об'єкта права інтелектуальної власності за замовленням; по друге, право брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур і утворених

за участю вищих навчальних закладів малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію, шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності); засновувати підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності; шляхом внесення нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо) (ст. 70).

Найбільш дискусійним і проблемним способом підтримки фінансової незалежності для українських ЗВО є надане їм Законом України «Про вищу освіту» (ст. 70, п. 3) право в порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту засновувати сталий фонд (ендаумент).

Набагато більше можливостей для формування фінансової автономії університетів несуть залучення співробітників університетів до інноваційної підприємницької діяльності та комерціалізація результатів наукових досліджень. Відмовляючись від власності, держава не тільки зробила реальними власниками науково-технічних результатів

Таблиця 1

Моделі фінансової автономії ЗВО: зарубіжний досвід

Модель	Країни	Сутність	Види
1	2	3	4
Фінансування за видаткам	Канада, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія	передбачає, що бюджетні кошти надходять прямо до ЗВО, а їх використання чітко контролюється державою. Ступінь автономії, а отже, і відповідальності ЗВО за надання якісних освітніх послуг низький	<ul style="list-style-type: none"> – лінійний бюджет – кошторис розподіляється за типами витрат (зарплата, обладнання, обслуговування студентів); – програмний бюджет – розподіл коштів за центрами вартості (окремими факультетами або навіть окремими викладачами, які відповідають за програму); – кошторис за видами діяльності – з виокремленням витрат на навчання та на дослідницьку роботу.
Договірне фінансування освіти	Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія	має за основу результати переговорів представників ЗВО та освітнього міністерства або фінансових установ. Договірне фінансування вищої освіти фахівці не вважають ефективним через високу економічну невизначеність та залежність від зовнішніх впливів. Проте останнім часом у багатьох країнах за результатами переговорів між міністерством і університетом укладаються довгострокові контракти, в яких права і обов'язки університетів щодо ресурсів і кількості студентів визначаються на основі ймовірного річного коригування	Формування бюджету ЗВО може відбуватися: <ul style="list-style-type: none"> а) шляхом збільшення коштів порівняно з попереднім періодом відповідно до планів розвитку освітнього закладу; б) використанням угод «ad hoc», зважаючи на політичну вагу в суспільстві представників даного ЗВО; в) методом встановлення урядом для кожного конкретного ЗВО фіксованого процента від національного доходу.
Блок-гранти	Австрія, Естонія, Норвегія, Польща, Швейцарія, Словаччина, Велика Британія	розподіл бюджетних коштів через блок-гранти замість постатейного бюджетування. Блок-гранти – це фінансові субсидії, які охоплюють кілька категорій витрат: навчання, поточні операційні витрати, науково-дослідна діяльність.	Блок-гранти можуть бути різного рівня самостійності: <ul style="list-style-type: none"> – можуть самостійно розподіляти блок-гранти з урахуванням своїх потреб; – існують обмеження на використання державних коштів, починаючи від жорсткої деталізації бюджету або блок-грантів для навчання та досліджень і до інших вимог, наприклад правил щодо процедур державних закупівель
Диференційована кооперативна модель	країни Східної Європи, Франція, Іспанія, Туреччина	фінансування ЗВО здійснюється за рахунок надходження від платної освіти – у вигляді щорічних внесків на покриття всіх або частини витрат на навчання у ЗВО, а також внесків студентів на покриття адміністративних витрат	Плата за навчання може встановлюватися: <ul style="list-style-type: none"> – університетом; – міністерством або іншим державним органом; – університетом і урядом разом. Причому уряд або визначає верхню межу, до якої університети вільні вирішувати самостійно питання про рівень оплати, або схвалює розмір оплати, установлений університетом
Правова модель	Австрія, Бельгія, Данія, Франція, Німеччина, Португалія, Іспанія, Велика Британія	одержання доходу від передавання прав на технології, що підкріплюється істотними податковими пільгами. Діяльність із використання результатів наукових досліджень у рамках чинного законодавства в економічній сфері не суперечить основним завданням науки, а додатковий дохід від цього як для самих дослідників, так і для організацій також не є чинником, що суперечить успішному досягненню поставлених перед ними цілей. Навпаки, такий дохід вважають необхідним економічним імпульсом стимулювання успішної інноваційної діяльності	виключні права на об'єкти інтелектуальної власності належать організації-роботодавцю, що обумовлено: <ul style="list-style-type: none"> – з одного боку, необхідністю стимулювання процесів передавання прав на результати інтелектуальної діяльності, створені за рахунок або із залученням бюджетних коштів, від наукових організацій та університетів у промисловість з метою прискорення комерціалізації таких результатів, – з другого – більшими професійними можливостями дослідницьких організацій для комерціалізації інноваційних розробок

1	2	3	4
Використання фінансових запозичень на умовах повернення	Данія, Латвія, Швеція, Франції	університетам дозволено брати кредити з певними обмеженнями	<ul style="list-style-type: none"> – від ЗВО вимагають одержання дозволу відповідних організацій; – дозволяють позичати гроші лише в центральному банку і в межах певної суми; – можна брати кошти у банків, але на дуже суворих умовах
Фінансування за результатами	Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США	ЗВО має більше повноважень у фінансовому та адміністративному управлінні, але галузеве міністерство здійснює постійний моніторинг якості освіти	<ul style="list-style-type: none"> – виділення державних коштів залежить від результатів навчальної та науково-дослідної діяльності ЗВО: – безпосередніх (якості й обсягу наданих освітніх послуг) – кінцевих (соціально-економічного ефекту від здобуття освіти: кар'єрного зростання випускників ЗВО, їхніх доходів, задоволеності роботодавців якістю підготовки випускників).

університети, а й сформувала базові умови для взаємодії всіх учасників процесу створення, охорони, передавання та використання технологій в економіці країни.

В Україні ст. 16 та п. 27 ч. 1 ст. 116 Бюджетного кодексу України [3] університетам теж надано можливість користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право здійснення запозичень.

Висновки. Розвиток вищої освіти в Україні потребує вдосконалення фінансування ВНЗ, зміцнення реальної автономії начальних закладів з можливістю самостійного розпорядження їх бюджетами. Набуття фінансової автономії закладами вищої освіти впли-

ває на забезпечення якості освіти закладу, що підвищить якість підготовки спеціалістів, їх конкурентоздатність на ринку праці та буде стимулювати розвиток науки.

Держава має перейти до рівноправних партнерських відносин із вищими навчальними закладами, формувати нові підходи розвитку вітчизняної освіти, що відповідає сучасним світовим вимогам. Набувають особливої актуальності підготовка фінансових менеджерів для вищої освіти та розробка відповідної законодавчої бази. Вивчення досвіду зарубіжних університетів та його практичне застосування будуть сприяти цьому.

Література:

1. European University Association (EUA). – Режим доступу: <http://www.eua.be>.
2. Про вищу освіту: Закон України, затверджений ВРУ № 76-VIII від 28.12.2014. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Бюджетний Кодекс України, затверджений ВРУ № 2592-VI від 07.10.2010. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

ФИНАНСОВАЯ АВТОНОМИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Остапенко В.Н.

*кандидат экономических наук, доцент,
Харьковский национальный экономический
университет имени Семена Кузнеця*

Рассмотрены виды и параметры автономии учреждений высшего образования (УВО) и показатели для оценки финансовой автономии, предложенная Европейской ассоциацией университетов. Обособленно схемы финансирования высшего образования, которые отличаются степенью покрытия государством стоимости обучения в вузах, механизмом отбора потенциальных студентов, степени самостоятельности вузов в определении цены обучения, включением в систему государственного финансирования частных вузов и по другим факторам. Определена структура и особенности финансирования ЗВО соответствии с законодательством Украины и проблемы поддержания финансовой независимости для украинских вузов.

Ключевые слова: высшее образование, финансовая автономия, учреждения высшего образования, финансирование, плата за обучение, расходы, прибыль, модель.